

ми принципами діяльності є неупередженість, справедливість та конфіденційність. Самостійність в прийнятті рішень та їх законність, авторитет та особисті якості омбудсмена також мають важливе значення. По-друге, кожен університет як в нашій державі, так і у США своїми внутрішніми нормативними актами регулює діяльність студентського омбудсмена, визначаючи особливості його правового положення.

Основна відмінність полягає у тому, в Україні зазначений інститут введено в рамках проекту Еразмус+ AESOP «Здійснення захисту прав студентів шляхом введення посади омбудсмена», з самого початку спрямованого на вивчення та запровадження європейського досвіду в сфері правозахисту здобувачів вищої освіти; в Сполучених Штатах Америки університетські омбудсмени з'явилися як відповідь на внутрішні потреби університетських спільнот та спиралися на власний досвід у вирішенні конфліктних ситуацій. Крім того, студентський омбудсмен діє в Україні на громадських засадах, в той час як у США — це добре оплачувана посада.

Однак, так чи інакше, студентський (університетський) омбудсмен за своєю сутністю — це шлях компромісного вирішення внутрішніх спорів у сфері вищої освіти за допомогою медіатора, що відповідає сучасним тенденціям здійснення правозахисної діяльності у зазначеній галузі у багатьох країнах.

Стосовно перспектив подальших наукових розвідок, то хотілося б вказати на необхідність розгляду в майбутньому інституту поліцейського омбудсмену, який був нещодавно введений в рамках реформи Національної поліції України.

Література та джерела

1. Палєєва Ю. С. Спеціалізовані омбудсмени в зарубіжних країнах: досвід для України [Електронний ресурс] // Альманах міжнародного права. — Випуск 7. — С. 84–91. — Режим доступу: <http://intlwalmanac.net/v7/10.pdf> — Дата звернення: 12.06.2019.
2. Студентський омбудсмен: досвід запровадження, особливості діяльності, перспективи розвитку [Електронний ресурс] / Полтавський університет економіки і торгівлі: Офіційний сайт. — Режим доступу: <http://puet.edu.ua/uk/news/studentskyu-ombudsmen-dosvid-uprovadzhennya-osoblyvosti-diyalnosti-perspektyvy-rozvytku> — Дата звернення: 14.06.2019.
3. Положення про омбудсмена студентів (ДПСЯ ПД — 9.7.2-199-54-17) [Електронний ресурс] / Полтавський університет економіки і

торгівлі: Офіційний сайт. — Режим доступу: http://puet.edu.ua/sites/default/files/polozhennya_pro_ombudsmena_puet.pdf — Дата звернення: 14.06.2019.

4. Положення про уповноваженого з прав студентів Державного вищого навчального закладу «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана» [Електронний ресурс] / Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана: Офіційний сайт. — Режим доступу: https://kneu.edu.ua/ua/student_life/ozps/ — Дата звернення: 16.06.2019.
5. Носырева Е. И. Особенности института омбудсмена в США [Електронний ресурс] // Право и политика. — 2001. — № 9. — Режим доступу: http://elib.org.ua/internationallaw/ua_readme.php?archive=&id=1095960336&start_from=&subaction=showfull&cat=1 — Дата звернення: 12.06.2019.
6. Office of the Ombud [Електронний ресурс] / University of Washington. — Режим доступу: <https://www.washington.edu/ombud/what-our-office-does/roleandresponsibilities/> — Дата звернення: 18.06.2019.

Надійшла до редакції 28.02.2019 р.

УДК 94(477)

Б. П. Чума

ІСПАНЦІ В ОДЕСІ В ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ XIX СТОЛІТТЯ*

Чума Богдан Петрович, канд. іст. наук, доцент кафедри світової історії нового і новітнього часу, e-mail: bohdan.chuma@ucu.edu.ua

Український католицький університет,
вул. Іл. Свенціцького, 17, 79011, Львів, Україна

АНОТАЦІЯ

Перезаснована в 1794 р. Одеса доволі швидко перебрала роль головного торговельного порту Російської імперії на Чорному морі та, відповідно, притягувала до себе вихідців із багатьох європейських країн, найперше комерсантів, а за ними й дипломатів. Не залишалися осторонь і вихідці з Іспанії, символічним першопрохідцем для яких був «засновник» Одеси Хосе де Рібас. Уже наприкінці XVIII ст. тут з'явилися перші іспанські торговці, а в

* Стаття підготовлена завдяки грантовій підтримці Благодійного фонду «Повір у себе» і Канадського інституту українських студій.

1804 р. — іспанський консул. Із цього часу іспанська присутність у цьому портовому місті була хоч не чисельною, порівняно з представниками багатьох інших європейських націй, але перманентною. Окрім дипломатичних і торговельних представників та їхніх сімей, тут постійно перебували мореплавці, прибували політичні емігранти і потенційні колоністи Півдня сучасної України; через Одесу на батьківщину поверталися іспанські солдати, що залишилися в Російській імперії після поразки наполеонівської армії в 1812 р. Таким чином, дослідження, побудоване на неопублікованих матеріалах Національного історичного архіву Іспанії та Державного архіву Одеської області, розкриває раніше маловідому сторінку багатонаціональної історії Одеси.

Ключові слова: *Одеса, іспанці в Одесі, Луїс дель Кастільйо, брати Багер-і-Рібас, сім'я Кальсада, іспанські мігранти.*

Б. П. Чума

ИСПАНЦЫ В ОДЕССЕ В ПЕРВОЙ ПОЛОВИНЕ XIX ВЕКА

Чума Богдан Петрович, канд. ист. наук, доцент кафедры мировой истории нового и новейшего времени, e-mail: bohdan.chuma@ucu.edu.ua

Украинский католический университет,
ул. Ил. Свенцицкого, 17, 79011, Львов, Украина

АННОТАЦИЯ

Переоcнованная в 1794 г. Одесса довольно быстро заняла место главного торгового порта Российской империи на Черном море и, соответственно, притягивала к себе выходцев из многих европейских стран, прежде всего коммерсантов, а за ними и дипломатов. Не оставались в стороне и выходцы из Испании, символическим первопроходцем для которых был «основатель» Одессы Хосе де Рибас. Уже в конце XVIII в. сюда явились первые испанские торговцы, а в 1804 г. — испанский консул. С этого времени испанское присутствие в этом портовом городе было хоть не многочисленным, по сравнению с представителями многих других европейских наций, но перманентным. Кроме дипломатических и торговых представителей и их семей, здесь постоянно находились мореплаватели, прибывали политические эмигранты и потенциальные колонисты Юга современной Украины; через Одессу на родину возвращались испанские солдаты, оставшиеся в Российской империи после поражения наполеоновской армии в 1812 г. Таким образом, данное исследование, произведенное на неопубликованных материалах

Национального исторического архива Испании и Государственного архива Одесской области, раскрывает ранее малоизвестную страницу многонациональной истории Одессы.

Ключевые слова: *Одесса, испанцы в Одессе, Луис дель Кастильйо, братья Багер-и-Рибас, семья Кальсада, испанские мигранты.*

B. P. Chuma

SPANISH' IN ODESA IN THE FIRST HALF OF THE NINETEENTH CENTURY

Chuma Bohdan, PhD in History, Associate Professor of the Department of Moderne and Contemporary World History, e-mail: bohdan.chuma@ucu.edu.ua

Ukrainian Catholic University,
I. Svientsitskoho Street, 17, 79011, Lviv, Ukraine

ABSTRACT

Odessa, refounded in 1794, took over the role of the main trading port of the Russian Empire in the Black Sea quite quickly. As a result, this attracted people from numerous European countries, primarily merchants and diplomats. The natives of Spain, for whom «the founder» of Odessa — José de Ribas was a symbolic pioneer, weren't excluded either. The first Spanish merchants appeared here at the end of the XVIII century and in 1804 so did the Spanish consul. Since then, the presence of the Spanish in this port city was permanent, though not so great in number, if compared with that of the representatives of many other European nations. Besides diplomatic and trading representatives and their families, constantly present here were sailors; political emigrants and potential colonists of the south of modern Ukraine were also arriving; Spanish soldiers who remained in the Russian Empire after the fall of the Napoleonic army in 1812 were returning to their motherland through Odessa. Thus, this study, based on unpublished materials of the National Historical Archive of Spain and the State Archive of the Odessa region, reveals the previously unknown page of the multinational history of Odessa.

Key words: *Odessa, Spaniards in Odessa, Luis del Castillo, brothers of Baguer y Ribas, family of Calzada, Spanish migrants.*

Перезаснування Одеси наприкінці XVIII ст. обумовило розвиток великої морської торгівлі в Чорному та Середземному морях між Російською імперією і країнами Західної Європи. За таких обставин у портах Північного Причорномор'я з'явилися

іспанські комерсанти, а за ними й дипломати, покликані скоординувати торговельні відносини і допомагати підданам іспанської корони. Відтак метою цієї статті є відобразити орієнтовний перелік і персональний склад іспанців, які проживали в Одесі до середини XIX ст., визначити причини їхньої появи у цьому портовому місті та вказати можливі шляхи дальших пошуків іспанської присутності на Півдні сучасної України.

Головним джерелом мого дослідження є матеріали іспанського консульства в Одесі, що зберігаються в Національному історичному архіві Іспанії у м. Мадриді [1–4]*. У своїй більшості вони складаються з офіційного листування консулів — Луїса дель Кастільйо (1804–1825) і Франсіско Баґера-і-Рібаса (1825–1862), а також документів приватного характеру. Окремі згадки про вказаних дипломатичних представників мною виявлено в Державному архіві Одеської області (далі — ДАОО) [6; 7].

Щодо стану наукового вивчення заявленої теми дана стаття є своєрідним підсумком, суттєво допрацьованим і доповненим новими матеріалами, моїх досліджень про іспанське консульство в Одесі окресленого часу і, найперше, виголошеної й опублікованої іспанською мовою доповіді на VIII Конгресі іспаністів України (2017) [8]. Діяльність вказаного іспанського консульства також була предметом вивчення української дослідниці Людмили Вовчук, яка, однак, торкалася цього питання побіжно, допускаючи суттєвих помилок. Наприклад, у статті про російсько-іспанські дипломатичні зв'язки через чорноморські порти кінця XVIII — початку XX ст. [9], що найбільше стосується предмету мого дослідження, замість заявлених «матеріалів представництв», інформація добирається з розвідок інших істориків або другорядних опублікованих джерел. Промовистим прикладом фактографічної помилки у викладі Л. Вовчук є плутанина щодо другого консула Іспанії в Одесі, обумовлена незнанням оригінальних іспанських документів. Як побачимо далі, з 1825 р. по 1862 р. іспанським консулом в Одесі був Франсіско Баґер-і-Рібас, у той час як авторка для цього періоду згадує про трьох осіб: 1836–1845 рр. — «Яків Яковлевич Баґуер», 1846–1854 рр. — «його син Франц Яковлевич Баґуер», з 1854 р. — «Франциск Баґер-і-Рібас» [9, с. 189].

* Оскільки аркуші цих описів не пронумеровані, то надалі вказуватиметься дата відправлення листа.

Звичайно, зацікавлення іспанців Північним Причорномор'ям і вигодами торгівлі через тутешні порти відчутно поступалося іншим європейським націям, але іспанська присутність в Одесі також була видимою, хоча досі мало дослідженою. Ця проблема **оприявнюється** не лише при порівнянні з публікаціями про англійців, французів, італійців, німців, греків або поляків, але й відсутністю згадок про іспанців в абсолютній більшості відомих мені наукових і науково-популярних видань про історію Одеси. Чи не єдиним винятком із цього правила є поодинокі згадки у перших історіях Одеси про іспанські кораблі «с острова Магон» [10, с. 141] (о. Маон, Балеарські острови) чи заснування іспанського консульства у 1804 р. серед перших іноземних дипломатичних представництв під керівництвом Луїса дель Кастільйо, за яким закріпилося ім'я «Людвиг де Кастилио» [10, с. 142; 11, с. 137]. Сарказму цій ситуації додає той факт, що, на відміну від людей іспанського походження, серед опублікованих описів ДАОО досить легко відшукати згадки про овець іспанської породи («О шпанских овцах») [12, с. 83–85].

Де Рібаси. Найвідомішим іспанцем, ім'я якого пов'язується не тільки з Одесою, а й з усією Російською імперією, був Хосе де Рібас-і-Бойонс (рос.: Иосиф (Осип) Дерibas, 1749(?)–1800) — «засновник» і перший градоначальник міста у 1794–1797 рр. Його історія ще в перші десятиліття XIX ст. стала важливою частиною одеської популярної культури, хоча досі бракує повноцінної наукової біографії де Рібаса, яка б замінила популярні сьогодні історичні оповідки, що поширюють чимало вигадок і залишають без відповідей стільки ж важливих питань. Одним із них є ймовірний родинний зв'язок братів де Рібас-і-Бойонс — Йосиф, Емануель, Фелікс (засновник відомого одеського роду де Рібасів і неаполітанський консул в Одесі) та Андрій (щодо його існування досі бракує доказів) — синів Міґеля де Рібаса, барселонця за походженням, який зробив успішну службу кар'єру в Неаполітанському королівстві [10 с. 8–10], із трьома братами Баґер-і-Рібас, які оселилися в Одесі з 1816 р. та заснували своє торговельне підприємство «Baguey у Comrasía» [7, арк. 12; 14, с. 492]. Із трьох братів Баґер-і-Рібас на тепер мені вдалося виявити інформацію про двох із них — Франсіско і Хайме.

Франсіско Баґер-і-Рібас (ісп.: Francisco Baguer y Ribas, 1797–1862), як видається, був старшим братом, який з'явився в Одесі в 1816 р. як «каталонський торговець, що проживає у цьому порту» [1, 17.08.1824; 4, 12.04.1822; 7, арк. 12]. Вже у березні 1818 р. «Гишпанско-подданный Францеско-Багер» звернувся до Одеського магістрату з проханням зарахувати його до першої купецької гільдії «по Гостиной статьи» [7, арк. 1–2] і, мабуть, прийняти в російське підданство, про що йтиметься далі. У 1819 і 1820 рр. наш персонаж зафіксований у списках купців першої гільдії під іменем «Багер Франц» [6, арк. 46, 49], а в 1825 р., «по упадку состояния», переведений до другої купецької гільдії [7, арк. 8–10]. Цього ж року життя Ф. Баґера-і-Рібаса змінилося ще радикальніше. 11 вересня він підписав першого, відомого мені, офіційного листа до Мадрида в статусі консула Іспанії в Одесі, а в грудні попросив магістрат припинити справу про переведення до другої гільдії, позаяк «обстоятельства, по которым я должен сие исполнить переменились, и требуют моего от селъ выезда за границу» [7, арк. 11]. Як мені відомо, у цей час за кордон він не виїздив, а мотиви такого рішення були пов'язані саме з призначенням на дипломатичну посаду. Вже в лютому 1826 р. іспанський консул, очевидно, з'ясувавши для себе суть справи, утвердився в новому соціальному статусі:

На объявленный мне в оном Магистрате Указ Херсонского Губернского Правления сим честь имею отозваться, что я далее в подданстве России оставатся не намерен, а... воспользоваться правами Всемилостивейше предоставленными... Иностранцам; оного Магистрата покорно прошу на сей 1826-й год зачислить меня в Одесское 2-й Гильдии Купечество на основании льготы, выдав в том мне надлежащий документ, о чем и учинить рассмотрение [7, арк. 13].

Консульська посада, а з 1845 р. — Генерального консула, на якій Ф. Баґер-і-Рібас залишався до своєї смерті в 1862 р., принесла йому не лише чимало приємностей, а й багато прикрас [13], а важливою пам'яткою перебування на Півдні сучасної України залишилася публікація про переваги чорноморської торгівлі, в якій також містяться описи портових міст, у тому числі й Одеси (Мадрид, 1832) [14, с. 91–94].

Хайме Баґер-і-Рібас (ісп.: Jaime Baguer y Ribas, 1805–1870) у 1829 і 1831–1832 рр. виявлений у консульській кореспонден-

ції як «уповноважений у справах консульства», «віце-консул та уповноважений» в Одесі та як консул у Керчі, згодом обіймав різні посади в Посольстві Іспанії у Відні [15, с. 52], а в 1857 р. згаданий на посаді консула в Александрії (Османська імперія) [16, с. 99], де перебував до своєї смерті, поєднуючи дипломатичну службу з роботою «кореспондента, який перебуває в Александрії єгипетській» Королівської академії історії вже з модифікованим на дворянський манер іменем Хайме Баґер де Рібас [17, с. 425].

На жаль, про приватне життя братів Баґер-і-Рібас та особливості їхнього облаштування в Одесі мені відомо зовсім мало. З опосередкованих матеріалів довідуємося, що Хайме був одружений із Анною Корсі, вірогідною родичкою Олександра Корсі, що в другій половині XIX ст. перебував на іспанській дипломатичній службі в Одесі [9, с. 189]. Від цього шлюбу саме в Одесі народився Сільверіо Франсіско Баґер де Корсі-і-Рібас, граф де Баґер (1838–1927), надзвичайний посланець і повноважний посол Іспанії у Відні та при Святому престолі [18]. Щодо Ф. Баґера-і-Рібаса, то його дружина в дипломатичному листуванні згадується лише як «вдова пана Баґера-і-Рібаса» [3, 10.04.1863; 20.10.1864]. Хоча в «Повідомленні про іспанських підданих, які проживають у Південній Росії на тепер...», підготовленому на вимогу уряду Іспанії у 1881 р. чинним на той час консулом в Одесі Хесусом Гутьєрресом на основі даних місцевих адміністрацій, серед 62 осіб згадується Тереса Саґновска де Баґур (ісп.: Teresa Sagnowska de Bagur (*sic!*)) — «голова родини», вік 56 років, вдова, православного віросповідання, власниця, що проживає в Одесі з трьома синами: Олександр — ісп.: Alejandro (36 років, неодружений, католик), Михайло — ісп.: Miguel, і Себастьян — ісп.: Sebastian (34 і 35 років, відповідно, неодружені, православні, живуть за рахунок торгівлі) Баґур-і-Саґновска [5]. Із певною вірогідністю можемо припустити, що прізвище Баґур було похідним від Баґер. Адже Ф. Баґер-і-Рібас був відомий російською також як «Франц Яковлевич Баґуер» [19, с. 162], а його гаданий родич Олександр Баґур (рос.: Александр Багур) згадується, зокрема, в адресних книгах Одеси як перекладач іспанського консульства [20].

Луїс дель Кастільйо і претенденти на консульство. Першим іспанським консулом в Одесі у 1804–1825 рр. був Луїс

дель Кастільйо-і-Естевес-Редондо-і-Тарія (ісп.: Luis del Castillo у Estavez-Redondo у Taria, 1774–1835), що народився в дворянській сім'ї у селі Альфарнате, провінція Малаґа. До прибуття в Одесу він чотири роки навчався при Посольстві Іспанії у Санкт-Петербурзі (1788–1792) і обіймав посаду віце-консула в Тунісі (1801–1802). Після Одеси — переведений до Константинополя (Стамбула) в чині уповноваженого у справах і посла-резидента в Османській імперії (1825–1828), згодом повернувся до Іспанії, де до 1832 р. обіймав різні посади в Державному секретаріаті (тодішньому відповіднику Міністерства закордонних справ) [21, с. 224–225], а після переселився до Малаґи.

Життя в Одесі для першого іспанського консула не було легким. Хронічний російсько-турецький конфлікт, наполеонівські війни та радикальні політичні зміни в самій Іспанії (у 1808 р. іспанські Бурбони були замінені Жозефом Бонапартом, братом французького імператора, що привело до антифранцузької війни 1808–1814 рр.) були лише найочевиднішими чинниками, які унеможливили успішний розвиток торгівлі між Іспанським королівством і Російською імперією. Відтак Л. дель Кастільйо незмінно нарікав на труднощі життя та вже з 1805 р. старався знайти іншу посаду, яка б дозволила йому покинути Одесу [15, с. 63–64]. Водночас, аби поправити своє матеріальне становище, консул «підробляв» безпосередньою участю в міжнародній торгівлі. Це підтверджується матеріалами ДАОО: схоже ім'я мною виявлено у списках одеських купців (без вказівки гільдії) за 1814 р. — «Декастилло Луиджо» [6, арк. 38 зв.], і 1816 р. — «Кастилло Луизи» [6, арк. 44 зв.].

До Одеси Л. дель Кастільйо прибув вдівцем: його перша дружина — іспанка Барбара Герреро, померла до 1802 р., не народивши дітей. Свій другий шлюб він уклав у 1816 р. саме в цьому портовому місці, де його дружиною стала Наталія Бларамберг Куртнер (ісп.: Natalia Blaramberg у Courtener, 1800–1861). Наталія народилася в Москві в сім'ї Жана-Поля Бларамберґа (рос.: *Иван Павлович Бларамберг*, 1772–1831), фламандського підданого англійської корони, який у 1804 р. перейшов на російську службу, в 1808 р. призначений прокурором комерційного суду Одеси, а в 1812 р. — начальником одеського митного округу; хоча для сучасників пан Бларамберг більше відомий як один із перших дослідників древнос-

тей Півдня сучасної України та засновник Одеського музею [22, с. 72].

Цей шлюб, як видається, дозволив іспанському консулу поправити своє матеріальне становище і закріпитися серед знатних кіл Одеси. Як свідчить сам дель Кастільйо, ще до одруження він підтримував дружні стосунки з герцогом Арманом де Рішельє (рос.: *Эммануил Осипович Ришелье*, 1766–1822), градоначальником Одеси (1803–1814) і новоросійським генерал-губернатором (1805–1814), якого мав також відвідати у Парижі в 1822 р. [15, с. 61–62]. У свою чергу, наступник де Рішельє на посаді генерал-губернатора в 1815–1823 рр. граф Олександр де Ланжерон (рос.: *Александр Фёдорович Ланжерон*, 1763–1831) був одним зі свідків шлюбу Л. дель Кастільйо і Н. Бларамберг [8, с. 37]. У 1818 р. іспанського дипломата було запрошено на урочистості з нагоди відвідин Одеси імператором Олександром I (1801–1825), який запросив до танцю його дружину і «затримався зі мною на довше, у розмові про це місто і про світлішого пана герцога де Рішельє, знаючи про мою близьку дружбу з ним» [1, 18.05.1818].

Від шлюбу Л. дель Кастільйо і Н. Бларамберг народилося п'ятеро дітей: Мануель (1817–1840), про якого знаємо, що він народився в Одесі та помер в Буенос-Айресі; Кароліна (1818), яка померла в Одесі «через три місяці після народження»; Елена (1821–?), вдова Вісенте Санчо Гомеса і мати Вісенте Санчо дель Кастільйо (1850–1912) — іспанського дипломата і письменника; Кароліна, про яку знаємо, що вона проживала незаміжною в Іспанії; та Марія де Долорес Алехандріна (1828–1863) — також незаміжня, народжена в Константинополі. У 1825 р. вся сім'я перебралася з Одеси до Константинополя, аби ще через три роки переїхати до Іспанії й остаточно осісти в м. Малаґа у 1832 р. [8, с. 37]. Судячи з того, що з трьох доньок, які дожили до зрілого віку, лише одна вийшла заміж, можемо припустити, що дипломатична кар'єра Л. дель Кастільйо хоч і видається вдалою, та все ж не принесла належного фінансового задоволення, щоб забезпечити достатній посаг для його доньок.

Врешті, подібно до свого наступника на консульській посаді, Л. дель Кастільйо також залишив по собі описи міста Одеси й околиць, синтезовані в книзі «Спостережень про торгівлю у Чорному морі...» (Мадрид, 1828) [14, с. 88–90].

Окрім поданих вище консулів і їхніх родичів, в опрацьованій мною дипломатичній кореспонденції згадуються двоє інших осіб, які свого часу розглядалися як претенденти на керівництво іспанським представництвом в Одесі. Першим із них був Антоніо Декоріо (ісп.: Antonio Decorio), вказаний Л. дель Кастільйо у 1820 р. як «уповноважений у справах консульства» на час його відрядження до Іспанії [1, 29.09.1820]. Згодом він пропонувався як можливий наступник дель Кастільйо на консульській посаді:

(...) Дон Антоніо Декоріо, родом з Іспанії, і дон Франсіско Баґер-і-Рібас, каталонський торговець, обоє перебувають тут уже багато років; сумлінні та володіють належними знаннями; пропоную... одного з них на заміщення цієї посади, яку вони обійматимуть безоплатно і без найменшого обтяження для скарбниці [4, 12.11.1823].

Другим конкурентом Ф. Баґера-і-Рібаса, якому також не вдалося закріпитися на дипломатичній службі в Одесі, був Антоніо де Естефані Кастро (ісп.: Antonio de Estefani Castro, 1794–1883). До Одеси він прибув у 1830 р. з урядовим патентом на консульську посаду і надіслав до Мадрида щонайменше шість листів, але невдовзі був переведений до Константинополя [15, с. 51].

Торговці, мореплавці та інші. На підставі вивчення консульської кореспонденції та зважаючи на значення міжнародної торгівлі для Одеси першої половини XIX ст., можемо ствердити, що у своїй більшості одеські іспанці належали до числа торговців і мореплавців, які на різні терміни сходили на берег і досить часто згадувалися під узагальненими назвами: «іспанські комерсанти», «іспанські капітани, які затрималися в цьому порту» або «іспанці, що тут проживають». У Північному Причорномор'ї вони почали з'являтися ще наприкінці XVIII ст., коли про переваги торгівлі з Російською імперією середземноморським шляхом в Іспанії дізналися завдяки ініціативам першого генерального консула в Петербурзі у 1785–1811 рр. Антоніо Коломбі-і-Паєта (ісп.: Antonio Colombi у Payet, 1749–1811). За походженням із родини каталонських торговців, у 1773 р. А. Коломбі відкрив у столиці імперії відділення барселонської компанії «Milans y Compañía», а в 1780 р., разом зі своїм братом Франсіско, організував власне торговель-

не підприємство, що також отримало дозвіл торгувати у різних портах середземноморського регіону. А вже у 1782 р., згідно з матеріалами архіву Барселони, до цього порту прибув вантаж зернових із Херсона [23, с. 444, 459]. Хоча доказів причетності до цього перевезення братів Коломбі у мене немає, та з опублікованих джерел дізнаємося, що в 1794 р. їхня компанія отримала від Королівського уряду право «вивозити зерно з Херсона з призначенням для наших військ, незважаючи на заборони, які існують у цій справі» [8, с. 40].

Попри різноманітні труднощі, які утруднювали розвиток іспанської торгівлі через Одеський порт, кількість зацікавлених іспанців не обмежувалася братами Коломбі. Наприклад, у 1804 р. до Одеси прибули двоє не названих на ім'я торговців, що бажали відкрити тут своє торговельне підприємство, але війна Іспанії з Великою Британією та невизначеність щодо права вільного проходження іспанськими кораблями проток Босфор і Дарданелли відмовили їх від цього рішення [4, 08.01.1805]. А вже у 1816 р., як знаємо з попереднього викладу, в Одесі з'явилося іспанське торговельне представництво, ініційоване братами Баґер-і-Рібас.

Серед невеликої кількості торговців, ім'я яких згадується в консульському листуванні, був Хосе Кальсада (ісп.: José Calzada) — «іспанський комерсанти, що тут перебуває», якого Ф. Баґер-і-Рібас запропонував у 1846 р. на посаду віце-консула Іспанії в Одесі, запевнивши, що йдеться про:

(...) гідну рекомендацій особу як через засоби, якими вона володіє, так і завдяки загальному схваленню, яким користується, що зможе, окрім послуг, які надаватиме Консульству, організувати і дієво та вагомо долучитися до розширення торговельних відносин між Іспанією та Росією. Це призначення буде вигідним і корисним королівській службі ще й тому, що... в цій особі поєднується неоціненна обставина не провокувати жодних витрат зі скарбниці [2, 04.10.1846].

Чи вдалося Генеральному консулу Іспанії в Одесі погодити дане призначення, мені не відомо, але у 1862 р., на час свого закордонного відрядження, Ф. Баґер-і-Рібас залишив консульство на відповідальність Антоніо Кальсади (ісп.: Antonio Calzada, 1816–?), родинні зв'язки якого з попередньо вказаним персонажем видаються дуже вірогідними.

У вже згаданому раніше «Повідомленні про іспанських підданих, які проживають у Південній Росії на тепер...» прізвище Кальсада вказується найчастіше при переліку іспанців — «голів сімей», які станом на 1881 р. проживали в Одесі й околицях. А саме:

1) Хосе Венансіо Кальсада-і-Тасарра (ісп.: José Venancio Calzada у Tazarra) — голова сім'ї, що проживає у поселенні Тульчин на Поділлі, вік 42 роки, вміє читати і писати, католик, вчитель, одружений (Селестина Тровір-і-Шізмер, 28 років), має чотирьох дітей, віком від 2 до 10 років;

2) Ніколяс Альберто Кальсада-і-Боубауд (ісп.: Nicolás Alberto Calzada у Boubaud) — голова сім'ї, що проживає в Одесі, вік 38 років, вміє читати і писати, католик, піаніст, одружений (Варвара Самборська, 37 років), має трьох дітей, віком від 4 до 10 років;

3) Антоніо Кальсада (ісп.: Antonio Calzada) — голова сім'ї, що проживає в Сан-Феліу (*San Feliú*) в провінції Жерона (Іспанія), вік 65 років, вміє читати і писати, католик, службовець, одружений (Марія Дюрбек, 50 років), має трьох дітей, віком від 15 до 24 років;

4) Карлос Кальсада-і-Тасарра (ісп.: Carlos Calzada у Tazarra) — голова сім'ї, що проживає у Тульчині на Поділлі, вік 46 років, родом з Валенсії, вміє читати і писати, католик, вчитель, одружений (Аделаїда Калущ-і-Бонн, 43 роки, родом з Одеси), має п'ятьох дітей, віком від 2 до 17 років [5].

У січні 1849 р. консул мусів вирішувати проблему Хосе Вінента-і-Вівеса (ісп.: José Vinent у Vives), іспанського торговця з о. Менорка (Балеарські острови), що помер в Одесі та був похований на міському кладовищі, а його власність було довірено двом іншим комерсантам — Карлосу де Азарта (ісп.: Carlos de Azarta) і Хосе Рандічу (ісп.: José Randich), призначеним виконавцями заповіту [3, 19.01.1849].

З іспанських мореплавців у консульській кореспонденції персонально згадується лише Антоніо Каррерас (ісп.: Antonio Carreras) — капітан іспанської бригаантини «Rita», приписаної до о. Менорка, що в 1829 р., на підставі іспансько-турецької угоди, першою пройшла до Чорного моря під іспанським прапором (досі іспанські кораблі, щоб на сплачувати мита, використовували прапори інших держав, зокрема Російської імперії) [1, 13.09.1829].

Окрім осіб, яких Одеса цікавила як місце офіційної служби чи набуття економічної вигоди, тут з'являлися також іспанські емігранти та подорожні. Так, у 1816 р. Л. дель Кастільйо повідомив урядові про прибуття Луїса де Фрески (ісп.: Luis de Fresca), який виїхав з Іспанії з політичних мотивів і просився на російську службу:

(...) до цього порту прибув Дон Луїс де Фреска, який, як видається, служив у лейб-гвардії, а згодом у Наваррському війську під керівництвом п. Міни й емігрував з Іспанії, коли цей заблудлий генерал захотів здійснити переворот у Памплоні. Він приїхав з рекомендаціями до тутешніх консулів Франції та Англії, однак Посол Росії в Константинополі не захотів видавати йому паспорта для прибуття сюди. Генерал-губернатор цих провінцій, граф де Ланжерон, переправив до Петербурга прохання зданого Дона Луїса Фрески, просячи дозволу Імператора дозволити йому в'їхати до Імперії та прийняти на свою військову службу [1, 16.06.1816].

У 1834 р. до консула зголосився Агустін де Монтеверде (ісп.: Agustín de Monteverde) — «службовець корпусу інженерів Росії» та «племінник одного знатного своїм походженням і глибокими талантами чоловіка», що опинився у Російській імперії «ще в зовсім юному віці», де відзначився «гідною поведінкою та значимими заслугами», прохаючи дозволу повернутися до Іспанії [2, 29.02.1834]. А в 1846 р. запізнав полковника Грегоріо Брочеро (ісп.: Gregorio Brochero) і майора Амбросіо Гарсеса де Мансілья (ісп.: Ambrosio Garcés de Mancilla) з іспанського корпусу інженерів, які після відвідин Петербурга приїхали до Одеси, де були належно прийняті місцевими владоможцями [2, 21.10.1846].

Останню групу іспанців становили представники простолюду, що опинилися в Одесі з власної волі чи без неї. Серед останніх мною виявлено згадки про солдатів іспанського полку, що у складі «Великої армії» Наполеона Бонапарта з'явилися на землях Російської імперії в 1812 р. і потрапили в полон. Зокрема в одному з листів від 1813 р. Л. дель Кастільйо згадує про двадцятьох іспанських солдатів, відправлених до Одеси з «Польщі у найзлиденнішому становищі», яких він «поселив, підтримав, спорядив і відправив... до Іспанії за власний рахунок» [4, 11.01.1821]. Хоча детально він розповів лише про долю одного солдата і тільки в листі від 1816 р.:

Херсонський губернатор повідомив мені офіційно, що в тій губернії перебуває іспанський солдат, полонений під час Смоленської битви 1812 року, під час якої мав нещастя бути пораненим у горло, внаслідок чого онімів. Інші полонені за цих обставин солдати заявили, що того звали Хуан Петедро (ісп.: Juan Petedro); що поступив на королівську службу у віці 15 років; що покинув Іспанію з одним із полків, які підлий Бонапарт послав помирати у снігах і пустках Півночі. Цього нещасного, вкритого ранами і покаліченого, виписавши з госпіталю, зобов'язали служити візником при російському війську, доки нещодавно не підтвердилася його сумна історія. Дізнавшись про нещасливе становище цього беззахисного іспанця, я відразу попросив загаданого п. Губернатора відправити його сюди, куди він прибув три дні тому; спорядивши і наділивши його всім необхідним, посадив на борт торговельного фрегата *Menorca*, що виходить звідси до Маона, з рекомендаціями посланцю Й [ого] В [еличності] у Константинополі [1, 16.06.1816].

Через Одесу також мали б прибувати сім'ї іспанських переселенців, які бажали скористатися підтримкою імперського уряду для колоністів малозаселених земель Півдня сучасної України. Про потенційні загрози такого кроку консул поінформував свій уряд у 1819 р.:

(...) цього літа почали емігрувати з Маона чимало людей, а саме: столярі, слюсарі, каменярі та інші найкращі батьки сімейств, які у пошуках кращої долі прибувають для поселення сюди, де, через конкуренцію з багатьма іншими емігрантами з Німеччини та Швейцарії, розчаруються у своїх сподіваннях і потраплять у велику скруту цієї зими. Щоб уникнути бід, які стануться неминуче, було б доцільно не дозволяти експатріації цих корисних ремісників у таких великих кількостях [15, с. 71–72].

На жаль, жодних згадок про іспанських солдатів або колоністів в українських архівах мною досі не виявлено.

Висновки. Усе викладене у цій статті підтверджує, що іспанська присутність в Одесі першої половини XIX ст. була хоч і незначною, але постійною. Звичайно, кількість вихідців з Іспанії не могла зрівнятися з багатьма іншими націями Європи, та й самі іспанці, за винятком хіба що Хосе де Рібаса, не залишили по собі видимих слідів у цьому портовому місті чи його

околицях. Та, в будь-якому випадку, є очевидним, що вони тут жили, розвивали свої інтереси, одружувалися з представницями інших національностей, втрачаючи власну ідентичність і, включно, свої оригінальні імена та прізвища.

Спершу до Одеси прибували особи авантюрного складу характеру, які використовували різноманітні можливості, щоб зробити успішну військову чи адміністративну кар'єру на російській чи іспанській службі. Такими були Х. де Рібас і Л. дель Кастільйо, який випросив для себе консульську посаду в Одесі, сподіваючись запевнити власне майбутнє. Водночас до щойно відкритого порту приїздили торговці, які бажали збагатитися за рахунок зростаючої чорноморської торгівлі. Як видається, останні досить швидко здобули чисельну більшість серед своїх співвітчизників і закріпили за собою дипломатичні посади (випадок братів Баґер-і-Рібас), що урядом у Мадриді не сприймалися як важливі, тому віддавалися одеським комерсантам за умови відмови від урядової платні.

Важливою ознакою більшості відомих мені одеських іспанців було їх походження з Каталонії чи Балеарських островів. Це, певна річ, обумовлювалося тим фактом, що саме вказані регіони ще з часів середньовіччя найбільше ангажувалися до середземноморської торгівлі, але відкритим залишається питання спорідненості й тяглості вихідців із північного сходу Іспанії в Одесі.

Література та джерела

1. Archivo Histytrico Nacional. — Secciy de Estado (далі — AHN SE). — Legajo 6220. Consulado de Odessa, Correspondencia de 1802–1833.
2. AHN SE. — Legajo 8351. Consulado de Odessa, Correspondencia de 1834–1847.
3. AHN SE. — Legajo 8352. Consulado de Odessa, Expedientes de 1828–1857.
4. AHN SE. — Legajo 3423/3. Diplomacia. Don Luis del Castillo. Expediciones personales.
5. AHN. — Secciy de Ultramar. — Legajo 120. Relaciyn de los sьbditos espacoles que residen actualmente en la Rusia Meridional, segьn resulta de las listas facilitadas por las autoridades del paїs en virtud de lo dispuesto en la Real yrden circular de 27 de Noviembre de 1880.
6. Державний архів Одеської області (далі — ДАОО). — Ф. 2: Канцелярія Одеського градоначальника, 1803–1919. — Оп. 11: Переписка с Одесским карантинным, 1823–1917. — Спр. 1: Списки

- одесских купцов и донесения таможенных застав о непроездившейся торговле через эти таможи Одесскими купцами.
7. ДАОО. — Ф. 4: Одеська міська дума, 1795–1919. — Оп. 1а. Алфавит. — Спр. 363.
 8. Chuma B. La Odesa espacial de la primera mitad del siglo XIX / B. Chuma // Actas del VIII Congreso de Hispanistas de Ucrania (Odesa, 15 y 16 de septiembre de 2017) / Pronkevych O., Kushnir O. (eds.). — Lviv: Astrolabio Editorial, 2018. — Págs. 32–49.
 9. Вовчук Л. А. Російсько-іспанські дипломатичні зв'язки (на матеріалах іспанських представництв у чорноморсько-азовських портових містах Російської імперії кін. XVIII — початку XX ст.) / Л. А. Вовчук // Гуманітарний вісник. Серія: Історичні науки. — Черкаси: Черкаський державний технологічний університет, 2014. — Вип. 5 (1). С. 186–197.
 10. Скальковский А. Первое тридцатилетие истории города Одессы. 1793–1823 / А. Скальковский. — Одесса, 1837. — 298 с.
 11. Смольянинов К. История Одессы / К. Смольянинов. — Одесса, 1853. — 284 с.
 12. Попечительный Комитет об иностранных поселенцах Южного края России. 1799–1876: Аннотированная опись дел 1799–1818 гг. / ред. О. В. Коновалова. — Одесса: ОКФА; ТЭС, 1998. — Том I. — 364 с.
 13. Чума Б. «Невинна жертва» Кримської війни (1853–1856): історія іспанського консула Ф. Бакера-і-Рібаса / Б. Чума // Вісник Львівського університету. Серія: Історична. — Львів: ЛНУ ім. Івана Франка, 2013. — Вип. 48. — С. 488–520.
 14. Chuma B. Ciudades del mar Negro en la descripciyn de los Cynsules espacoles de Odesa de la primera mitad del siglo XIX / B. Chuma // Actas del VI Congreso de Hispanistas de Ucrania (Mykolaiv, 25 y 26 de septiembre de 2015). — Lviv: Astrolabio Editorial, 2015. — Págs. 82–96.
 15. Чума Б. Кореспонденція іспанського консульства в Одесі першої половини XIX століття в Національному історичному архіві Іспанії / Б. Чума // Архіви консульських установ іноземних держав як джерело до вивчення української історії XIX — початку XX століть / за ред. В. Ададунова. — Львів: УКУ, 2017. — С. 41–80.
 16. Guía de forasteros en Madrid, para el aco de 1857. — Madrid: Imprenta Nacional, 1857.
 17. Boletín de la Real Academia de la Historia. — Madrid: Imprenta de T. Fortanet, 1877. — Tomo I. — 267 p.
 18. Bagger y Ribas Silverio Francesco // Dizionario Biografico dei Friulani. Режим доступу: <http://www.dizionario biografico dei friulani.it/bagger-y-ribas-silverio-francesco/>
 19. Новороссийскій календарь на 1844 год, издаваемый от Рихельевского Лицея. — Одесса: В Городской Типографии, 1843. — 432 с.

20. Парамонов Ю. Об Одессе с любовью! — 2014. — Режим доступу: http://obodesse.at.ua/publ/bazarnaja_ulica/1-1-0-180
21. Ozanam D. Les diplomates espagnols du XVIIIe siècle. Introduction et répertoire biographique (1700–1808) / D. Ozanam. — Madrid-Bordeaux: Casa de Velázquez-Maison des Pays Ibériques, 1998. — 578 p.
22. Бларамберг, Иван Павлович // Энциклопедический словарь Брокгауза и Ефрона. — Санкт Петербург, 1891. — Т. IV.
23. Shop Soler A. M. Un siglo de relaciones diplomáticas y comerciales entre Espaca y Rusia, 1733–1833 / A. M. Shop Soler. — Madrid: Ministerio de Asuntos Exteriores, 1984.

Надійшла до редакції 11.03.2019 р.